

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕТИКИ У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто проблему виокремлення педагогічної етики як необхідної передумови формування у майбутніх педагогів власної концепції етичних переконань. Охарактеризовано вагомість даної проблеми в історичному розвитку педагогічної думки, подано порівняльний аналіз ретроспективи становлення моральності від соціального розвитку суспільства. Визначено завдання педагогічної етики в процесі сучасної підготовки студентів ВНЗ як основи виховання інтелігентності, моральної свідомості для прояву професійних якостей, умінь щодо здійснення індивідуальної педагогічної взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу.

Ключові слова: педагогічна етика, моральність педагога, гуманістичні цінності, етичні норми.

Актуальність проблеми. В умовах гуманізації освіти, педагогіки співробітництва з метою забезпечення особистісно-орієнтованого підходу в організації навчально-виховного процесу пріоритетного значення набувають моральні цінності у майбутніх учителів, вироблення умінь щодо володіння різноманітними педагогічними засобами, готовності до етично адекватної поведінки в різних ситуаціях мінливого шкільного життя. Реалізація цих завдань пов'язана із засвоєнням студентами педагогічних ВНЗ норм і принципів педагогічної етики. Не випадково головною метою Національної доктрини розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті визначено “забезпечення можливостей самовдосконалення особистості, формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації” [5], розвиток творчих здібностей студента.

Реформування української педагогічної освіти ставить завдання не лише запровадження у навчально-виховний процес новітніх технологій, але й посилення уваги до моральної культури педагога, його внутрішнього світу. Оволодіння основними принципами, категоріями педагогічної етики у контексті їх історичного розвитку становлять філософську основу світогляду майбутнього педагога, однією із важливих складових його професійної підготовки.

На сучасному етапі розвитку суспільства визнано провідну роль науки та освіти як рушія прогресивних змін, загального розвитку людського соціуму. А.Д. Сахаров зазначав: “У ХХІ столітті роль у вирішенні глобальних проблем належить освіті” [7]. Це ставить принципово нові вимоги до вчителя, оскільки він, як творча особистість, має бути готовим до роботи у творчому, інноваційному режимі; до оновлення процесу навчання.

Формулювання цілей статті. Проблема педагогічної взаємодії, як базової складової у формуванні професійності студентів педагогічних ВНЗ, актуалізує необхідність зосередження уваги на дисципліні “Педагогічна етика”, яка передбачає теоретичне та практичне опанування студентами основ педагогічної етики, розвиток моральних особистісних та професійних якостей, умінь щодо здійснення індивідуальної педагогічної взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу. Вивчення історичного аспекту цього курсу дасть змогу майбутнім учителям оцінити стан розвитку власної моральної свідомості і виробити концепцію майбутньої професійної поведінки; навчить аналізувати факти реального педагогічного процесу крізь призму морального вибору; допоможе сформувати позитивне ставлення до себе та інших учасників педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна етика – це не лише наука про етичну культуру педагога, це кодекс високоморальних стосунків у сфері “людина-людина”. Етичний аспект педагогічної діяльності очевидний. Виховання моралі виступає ядром будь-якого виховання і основою педагогічної діяльності і має бути пріоритетним в процесі підготовки сучасного педагога. Випускник педагогічного ВНЗ, згідно вимог, виховує в собі якості професіоналізму, високу інтелектуальну культуру, планетарне мислення і таким чином формує етичну грамотність. Освіта, вирішуючи важливі завдання підготовки фахівця, потребує спеціального навчального курсу етико-педагогічного спрямування у процесі

становлення майбутнього висококваліфікованого педагога, спроможного грамотно взаємодіяти з колегами, батьками, дітьми, громадськими організаціями, гідно впроваджувати ідеї гуманізму в сучасне суспільство.

Предметом дослідження педагогічної етики являється мораль як специфічний спосіб ціннісного пізнання і духовно-практичного освоєння людиною оточуючого світу, розуміння добра і зла, справедливості і несправедливості і т.д. Педагогічна етика – складова частина етики, котра відображає специфіку функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, наука про різні аспекти моральної діяльності вчителя. Вона охоплює соціально значимі елементи суспільної моралі, виступає інтегративною характеристикою професійної діяльності вчителя, визначає морально-етичні вимоги до нього та відображає ступінь їх трансформації у свідомості й поведінці педагога [1, с. 17].

Мета курсу формування у студентів моральних цінностей педагогічної професії через засвоєння її нормативних засад, розвиток і саморозвиток професійної етичної культури. Завдання курсу: вивчення історії розвитку теорії педагогічної етики; розкриття соціальної та виховної значущості дотримання вчителем норм педагогічної етики у професійній діяльності; вироблення власної філософської концепції щодо майбутньої професійної діяльності; ознайомлення майбутнього вчителя з принципами, нормами і правилами професійно-педагогічної поведінки і чітке їх засвоєння; формування моральних цінностей вчительської професії та відповідних якостей педагога.

Педагогічна культура – це певний ступінь опанування вчителем соціокультурного досвіду людства, глибоке знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, використовуючи інтегровані знання з історії педагогіки, філософії освіти, психології[4]. Педагогічна культура вчителя є системним утворенням. Її головними структурними компонентами є: педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення учителем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму.

Складовими педагогічної культури є мораль, духовність, толерантність, співробітництво. Мораль – система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Духовність – творча спрямованість, наснага людини; певний тип світовідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе[1, с. 60]. Виходить з розуміння людини як духовної істоти, означає, що ми визначаємо за нею безумовне право на духовне самостановлення, самодіяльність, тобто сприймаємо її як справжнього суб'єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за її здійснення.

Вагомим у формуванні власного етичного світогляду педагога є процес освоєння знань з історії педагогіки та філософії освіти, інтеграції знань з культурології, і на цій основі вироблення власної моделі поведінки, яка базується на засадах педагогіки гуманізму. Розглянемо основні етапи становлення норм педагогічної етики крізь призму розвитку історії педагогічної думки.

Зі спадщини вчення Сократа (469 до н. е. – 399 до н. е.) – давньогрецького філософа, не залишилося жодного письмового джерела, проте його філософські думки носили основоположний і глибинний характер у просвітницькій думці педагогічної етики. Він, застосувавши метод самопізнання, дійшов до висновку, що сутність людського буття полягає в моральності. Вищим для людини є те, що набувається культурою та вихованням. На його думку, учитель повинен мати незаперечний авторитет, а учень має послідовно звільнятися від духовного рабства: бути витриманим, освіченим, “пізнавати самого себе”, дотримуватися в усьому міри, усвідомлювати власні добрі справи. В основу взаємин між своїми учнями він поклав: спілкування, дружбу, глибоке взаєморозуміння, покладаючись на духовність, взаємовідповідальність, любов. Важливим принципом формування моральних якостей молодій людині для Сократа був принцип єдності слова, знання і справи.

Родоначальник об'єктивного ідеалізму, старогрецький філософ Платон (427 – 347 до н.е.) займався педагогічною практикою в Афінах і в своїх працях дає характеристику

практиці афінського виховання. До вчителя Платон пред'являє вимоги застосовувати гуманістичні методи в навчанні дітей: похвалу, прохання, змагання. Вважав, що у процесі учіння перед вчителями повинні стояти завдання: формування дружніх взаємин з учнем, вивчення здібностей і інтересів дітей для того, щоб їх успішно розвивати. Визнаючи факт насильства в сімейному і суспільному вихованні, Платон вважав насильство засобом виховання рабської покорі, яка не відповідала меті виховання в Стародавній Греції.

Відомий римський педагог Марк Фабій Квінтіліан (42 – 118 до н.е.) висловив етичні вимоги до вчителя, які були розвинуті в епоху Відродження. Він писав, що “Нехай учитель насамперед викличе в собі батьківські почуття до своїх учнів. Нехай учитель не буде дратівливим і в той же час нехай не потурає тим, хто потребує виправлення. Нехай він буде простий у викладанні, терплячий у роботі, більш старанний, ніж вимогливий. Нехай охоче відповідає тим, хто питає, і нехай поставить питання мовчазним. На похвали нехай він не буде надто скупим, а й не буде надто марнотратним, бо перше позбавляє бажання до роботи, а друге породжує безтурботність”. Квінтіліан застерігав вчителя від використання примусу, щоб учень не зненавидів учіння, орієнтував його на використання позитивних відчуттів. Засуджував метод покарань, вважаючи кращим способом активізації інтересу учня змагання. Для того, щоб досягти в навчанні поставленої мети, необхідно вивчати учнів.

У епоху раннього “високого” Середньовіччя (V – XIII ст.) виховання носило церковно-догматичний характер. Філософсько-педагогічна думка європейського Середньовіччя головну мету виховання бачила в порятунку душі, сліпому підкоренню авторитету церкви. Процес навчання був заснований на суворій дисципліні, тілесних покараннях, страху і слухняності. Етичні ідеї були віддані забуттю.

У період пізнього Середньовіччя (XIV – XVI ст.) – епоха Відродження – була зламана духовна диктатура церкви, відроджена мета виховання – формування духовно і фізично розвиненої особистості, людина проголошувалася вищою цінністю. Важливими рисами просвітницьких поглядів гуманістів стали: індивідуалізм, врахування вікових особливостей дитини, зростання ролі морального виховання дітей, зменшення впливу церкви на школу.

Колискою європейського Відродження була Італія. Вітторіно да Фельтре (1378 – 1466) в основу організації своєї школи – школи нового типу “Будинку радості” поклав принцип гуманістичної педагогіки: демократизм, колективізм, любов до дітей, врахування особливостей їх психічного розвитку. Томазо Кампанелла (1568 – 1639) в утопії “Місто сонця” виклав педагогічні ідеї поліпшенню природи людей через виховання, працю, навчання, мистецтво. Дітей виховують так, що вони вільні від таких пороків як лінь, хвастощі, крадіжка, шахрайство. Етико-педагогічні ідеї розвивав у своїх працях Еразм Роттердамський (1467 – 1536). Засуджуючи грубих учителів, він писав, що цим людям він неохоче б довірив приборкувати диких коней. Він відкидав фізичні покарання, пропонуючи спиратися на здоровий глузд учнів. Філософ був упевнений, що не слід привчати дитину до ударів, оскільки тіло стає нечутливим до стусанів, а дух – до докорів. Найбільш ефективними прийомами виховання є повчання, повторення. Видатний французький мислитель Мішель Монтень (1533 – 1592) у своїй основній праці “Досліди” розглядає людину як вищу цінність. Визнаючи необхідність учителя спиратися у вихованні дітей на їх схильності і завдатки, він вважав, що це дозволить учневі краще засвоїти знання. Як і всі гуманісти, Монтень висловлювався проти суворой шкільної дисципліни, важливими професійним і особистісним якостям вважає розум і моральність вчителя, навіть ціннішими, ніж ученість. Для того, щоб добре навчати дитину, необхідно вивчати і враховувати душевні схильності дитини, надати їй можливості розвивати свою активність і самостійність.

Адольф Дістервег (1790 – 1866) – видатний німецький педагог-демократ, увійшов до історії педагогіки як “вчитель вчителів”. Він уважав педагога тією людиною, завдяки якій людство рухається вперед. На його думку, злий, деспотичний учитель вбиває благородну людську природу, оскільки руйнує віру й ідеали дітей. Справжній вчитель, з шанобливим відношенням до дітей, працює в школі за покликанням. Вчитель, на думку А. Дістервега, прагне зробити процес навчання захоплюючим. Педагог приділяв увагу необхідності

володіння мистецтвом активізації мотивації дітей до навчання. Мистецтво мотивації забезпечує розвиток самостійності дітей в учінні, діалогічна форма навчання розвиває мислення, сприяє духовному розкріпаченню дітей. Етичним вихованням може займатися тільки той вчитель, який сам має стійкі етичні якості, який зберігає в роботі з дітьми веселість і бадьорість, мужність і спокій.

Характеризуючи етичні якості, необхідні вчителю, А. Дістервег виділяв власне усвідомлене прагнення до добра, віру в істину і її кінцеве торжество, поєднану з вірою в людство. Все це робить учителя непохитним і стійким, дозволяє чесно виконувати свій обов'язок.

У теорії і практичній діяльності по створенню системи виховно-освітніх установ Роберта Оуена (1771 – 1858) – англійського соціаліста-утопіста – приділяється увага етичній зовнішності вчителя, його відносинам з дітьми. Любов, пошана, турбота повинні бути головними етичними якостями вчителя нової школи. Ласкаве відношення до дітей, терпимість, пошана і любов до дітей, на думку Р. Оуена, навіть важливіше за його освіченість і якості його спеціальної підготовки.

Один з найбільш видних представників німецької педагогіки Георг Кершенштейнер (1854 – 1932) – теоретик “цивільного виховання” і трудової школи, критикуючи школу за властивий їй авторитаризм, у першу чергу в особистості авторитарного вчителя, відзначав, що така школа знищує природні здібності дітей. Діти можуть набути етичних якостей під керівництвом мудрого вчителя, що любить і поважає дітей, а не в школі з болісним порядком і нещадною строгістю. Якщо добрий вчитель любить дітей, писав, то він може створити сприятливу обстановку, в якій розкриваються природні здібності вихованців.

У ХХ ст. проблема етичних відносин вчителя й учнів продовжувала набувати рис гуманізму. Рудольф Штайнер (1861 – 1925) – німецький філософ і педагог, засновник Вальдорфської педагогіки велику увагу приділяв вчителю, його відносинам з вихованцями. Учитель зобов'язаний враховувати вікові особливості дітей і забезпечувати вільний вияв індивідуального у кожній дитини. На думку Р. Штайнера, педагог нагадує пастора, що освячує життєвий шлях свого учня: як пастор виступає посередником між вічним і земним, так і вихователь прокладає місток від внутрішнього світу дитини до зовнішнього світу дорослого, від особливостей минулого духовного життя учня до його сучасного стану і від життя сучасного в його духовне майбутнє.

Гуманістичні ідеї свободи і поваги до дітей склали основу концепції вільного виховання відомого італійського педагога Марії Монтесорі (1870 – 1952). Велику увагу дослідниця приділяла етичним якостям вчителя, вимагаючи, щоб педагоги не тільки вчили, але й самі вчилися у дітей. Важливо, щоб педагог був особистістю, яка постійно розвивається, володіє вміннями самовдосконалення, самодослідження і бачення дитини в розвитку. У контексті гуманістичної освітньої парадигми принципово іншою бачиться позиція педагога, ніж у традиційній педагогіці. Йому належить бути соратником і супутником дитини. Педагог виконує роль порадики, консультанта, джерела знань, метою якого є створення реальних можливостей самореалізації учнів у формі, яка б відповідала рівневі розвитку кожного з них.

Необхідність гуманістичної спрямованості освіти обґрунтував американський психолог К. Роджерс. Він вважав, що від учителя вимагається бути демократичним: установлювати гуманістичні відносини довіри, поваги, взаєморозуміння, співробітничати з дітьми, вміння вислуховувати їх, прогнозувати їх розвиток.

Етичні ідеї гуманістичної педагогіки сьогодні є актуальними не тільки для педагогічної думки і вчителів-практиків на Заході, але й в Україні. Етико-педагогічні ідеї видатних педагогів Заходу в сучасній українській школі реалізуються в рамках інноваційних технологій навчання і виховання. Етико-педагогічні ідеї зарубіжної педагогіки сприяли становленню і подальшому розвитку педагогічної етики, за допомогою якої вирішується проблема заміни форм педагогічного спілкування за системою гуманних, вільних для пошуків і творчості відношень в педагогічному процесі.

Відомі українські педагоги у XIX – XX ст. – К.Ушинський, Г.Ващенко, В.Сухомлинський, А.Макаренко, С.Русова приділяли багато уваги питанням моральності педагога. За В. Сухомлинським, педагогічна культура вчителя – це складова частина загальної культури людини. Педагогічна культура вчителя неможлива без опанування надбань загальнолюдської культури – наукових, моральних знань та естетичних цінностей. В окресленому ним ідеалі педагога перша й визначальна риса – гуманізм, моральність. Педагогом-гуманістом стає лише людина з високим почуттям власної гідності, з розвинутим почуттям співчуття, взаємодопомоги, самоповаги. Провідна роль відводиться вчителю, який повинен мати “високий дар бачити в людині хороше, вірити в неї”[8]. В.Сухомлинський завжди стверджував, що любов до дітей – це вершина педагогічної культури, найголовнішою рисою якої є гуманність, а гімн гуманізму – відчувати серцем іншу людину.

Сучасні українські педагоги, які вивчають питання формування педагогічної етики у студентів, І.Зязюн, Г.Васянович, І.Підласий, В.Ягупов, П.Мовчан, О.Дубасенюк, наголошують на формуванні етичних знань в контексті реальних суспільних процесів, виконуючи відповідно до них нормативну і ціннісно-орієнтуючу функцію. Бо саме етичні наукові знання активно сприяють формуванню в особистості вчителя морального ідеалу.

Моральний ідеал – це уявлення про найвищу моральну досконалість, яка як взірць, норма й найвища мета визначає певний спосіб і характер дії людини. Моральний ідеал необхідно розглядати не як пасивне очікування майбутнього, а як активний творчий процес, спрямований на вдосконалення існуючої моральної дійсності, прагнення і здійснення “морально вищого”, отже, гармонії у взаємовідносинах “педагог – учень”, “педагог – учень – суспільство”[4].

Сучасна педагогічна етика вивчає особливості, зміст, принципи та функції педагогічної моралі, характер діяльності педагога та прояви моральних взаємин у педагогічному середовищі, розробляє основи педагогічного етикету, який є сукупністю правил спілкування та поведінки вчителя. Саме етика, з позицій цілісного підходу до особистості, наполягає на розгляді навчання та виховання особистості як духовного її насичення, що розгортається в діалозі, спілкуванні рівноцінних суб’єктів.

Відповідно до сучасних уявлень про методологічні засади конструювання змісту освіти в програмі навчання студентів дисципліни “Педагогічна етика” застосовано: аксіологічний, соціокультурний та діяльнісний підходи[6, с. 302].

Аксіологічний підхід передбачає засвоєння студентами етичних норм, принципів і вимог до поведінки вчителя, які у своїй сукупності впливають на формування його цінностей та педагогічних установок, визначають характер його ставлення до різних суб’єктів навчально-виховного процесу.

Соціокультурний підхід спрямований на сприйняття педагогічної етики вчителем як універсального соціального регулятора поведінки вчителя у різних сферах його професійних взаємин (учні, колеги, адміністрація, батьки, професія тощо). Соціокультурну складову змісту дисципліни забезпечують також знання з питань професійної етики в історії педагогіки.

Діяльнісний підхід передбачає формування у майбутніх педагогів практичних навичок (моральної культури) поведінки у різноманітних ситуаціях морального вибору відповідно до норм педагогічної етики, розвиток умінь щодо використання прийомів індивідуальної педагогічної взаємодії.

Висновки. Історія розвитку філософської думки щодо місії вчителя в процесі формування моральності вихованців носила суспільні вимоги, хоча домінуючим залишався гуманістичний принцип. Професія вчителя – це щоденне навчання. І зрозуміло, якщо є бажання навчатися, то вчитель постійно буде працювати над підвищенням рівня своєї професійної компетентності, щоб у результаті досягти вершин педагогічної майстерності і стати справжнім творчим майстром своєї справи. У процесі опрацювання науково-педагогічної літератури, освоєння знань на практиці педагогічній та на практичних заняттях шляхом особистісного прийняття психолого-педагогічних норм, суспільних та вироблення

філософської концепції відбувається вдосконалення етичної сфери кожного студента зокрема. Адже, майбутньому педагогу належить творити культуру моральних відносин, спілкування. Педагогу в цьому повинно допомагати усвідомлення свого обов'язку перед суспільством, учнями, їх батьками, врешті, перед самим собою як людиною, яка добровільно вибрала свій шлях служіння людству на освітянській ниві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васянович Г. Педагогічна етика / Васянович Г. – Львів: Норма, 2005. – 343 с.
2. Горбунова В. Етичні дилеми в педагогічному спілкуванні // Психолого-педагогічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: науково-методичний збірник / За ред. М. Забродського. – Житомир – Київ, ЖОППО, 2007. – С. 28 – 33.
3. Зязюн І. Педагогічна майстерність: Підручник / Зязюн І., Крамущенко Л., Кривонос І. та ін.; За ред. Зязюна І. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
4. Мовчан П. Етичний кодекс українського педагога (проект) / Мовчан П., Бережанська Н., Вдовиченко А. // Директор школи. К., 2006. – № 1. – С. 96 – 101.
5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті // Вісник Київської обласної державної адміністрації. – 2002. – № 8. – С. 3-4.
6. Підласий І. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. Підласий. – К.: Слово, 2004. – 616 с.
7. Сахаров А.Д. Мир через полвека / “Saturday Rev Тревога и надежда” – М.: Интер-Верса, 1990. – 19 с.
8. Сухомлинський В.О. Як виховувати справжню людину // Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти т.-К.: Рад. школа, 1977. – Т.2. – С. 158 – 199.
9. Український педагогічний словник/ Під ред. С. Гончаренка. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
10. Чепіль М.М. Вища педагогічна освіта України: європейський вибір / М. Чепіль // Вісник соціально-гуманітарного факультету: Збірник наук.-метод. статей. – Дрогобич: Ред.-вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2007. – Вип.1. – С. 17 – 24.

Рецензент: д.пед.н., проф. Плахотнік О.В., завідуюча кафедри педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

к.пед.н., доц. Дудник Н.З.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ В ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье рассмотрены особенности проблемы педагогической этики как необходимого условия формирования у будущих педагогов личностной концепции этических убеждений. Охарактеризована актуальность данной проблемы в процессе исторического развития педагогики, рассмотрено сравнительный анализ изменения моральных норм в социальном развитии общества. Определены задания педагогической этики в процессе современной подготовки студентов ВНЗ как основы воспитания интеллигентности, морального самосознания у демонстрации профессиональных качеств, умений в педагогическом взаимодействии с участниками учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: педагогическая этика, моральность педагога, гуманистические ценности, этические нормы.

Dudnyk Nadija, Ph.D., Candidate of pedagogical science

THE HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE PEDAGOGICAL ETHICS IN THE EDUCATION PHILOSOPHY

In the article is considered the problem of pedagogical ethics severance as a necessary prerequisite to the formation by future teachers their own concept of ethical beliefs. It's characterized the significance of this problem in the historical development of the pedagogical thought, it's presented the comparative analysis of retrospective of moral formation from social development of society. It's defined the task of the pedagogical ethics in the modern training process of university students as the basis of breeding the intelligence, moral consciousness for manifest of professional skills, and abilities to realization of individual pedagogical interaction with the participants of the educational process.

Keywords: pedagogical ethics, teacher's morality, humanistic values, ethical standards.
nadija.d@mail.ru